

חרות הנפש

אברהם בל"ס

הקב"ה מביטח למשה במעמד הסנה (שמות, ג, יח): "ושמעו לקלך". מדוע חושש משה, בהמשך הדיון ביניהם (שם, ד, א): "והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקליי"? בסוף הפרק שם (ד, לא), כתוב: "ויאמן העם", ואילו על הפסוק הבא אחריו (ה, א): "ואחר באו משה ואהרן", מביא רש"י את המדרש מש"ר: "אבל הזקנים נשטטו אחד אחד מאחר משה ואהרן... לפי שיראו ללכת", להיכן נעלמה אמונתם? לאחר קריעת ים סוף מעידה התורה על ישראל (שם, יד, לא): "ויאמינו בה' ובמשה עבדו". וקשה: א. מדוע מאמין עם ישראל בה' ובמשה רק לאחר קריעת ים סוף, מדוע לא אחר עשר המכות למשל? ב. כבר בפרק ד פסוק יא (כנ"ל) מצוין שהעם האמין, מה נשתנה לאחר נס קריעת הים? ונדמה, שעם ישראל האמין תמיד בהשגחה פרטית ובשכר ועונש, וזו האמונה המוזכרת בסוף פרק ד. וראיה לכך מה שאמרו למשה ואהרן לאחר שפרעה הכביד עליהם את העבודה, (ה, כא): "ירא ה' עליכם וישפט" — ה' כבר יעניש אתכם על הרעה שגרמתם לנו. החסרון באמונת העם היה — שלא האמין בעצמו, בכוחות שטבע בהם הקב"ה לפעול ולעשות בעצמם, ולכן נשטטו הזקנים אחד אחד, וזה היה גם חששו של משה שלא יאמינו לו, כפי שיבואר להלן.

האבן עזרא, בפירושו לתורה (יד, יג) אומר:

"יש לתמוה איך יירא מחנה גדולה של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם, ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם? התשובה, כי המצרים היו אדונים לישראל, וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה, ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו? והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים למלחמה, הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט ולולי תפלת משה היה חולש את ישראל. והשם לברו שהוא עושה גדולות, ולו נתכנו עלילות, סכב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים, כי אין כוח בהם להלחם בכנענים, עד שקם דור אחר דור המדבר שלא ראו גלות, והיתה להם נפש גבוהה..."

שפלות הנפש של בני ישראל היוצאים ממצרים, שהיא תוצאה מוכרחת של השעבוד, גורמת לחסרון באמונתם, הם אינם מכירים בכוחות שנתן בהם הקב"ה. בקריעת ים סוף נדרש העם למסירות נפש, ואכן כשהוא נכנס לים ומבצע מעשה של מסירות נפש מתעוררת בו מחדש האמונה בכוחותיו ובעצמו. לכן לאחר נס קריעת הים נאמר: "ויאמינו בה' ובמשה עבדו", עם ישראל האמין גם במשה, במשה המייצג את הצד הלאומי של ישראל, את היזמה, את האמונה בכוחות האומה. זה גם ההבדל בין קריעת ים סוף לעשר המכות, דוקא נס שדרש מהם מסירות נפש הוא המביא לאמונה זו.

אמנם גם לאחר קריעת הים אין בני ישראל מצליחים להשתחרר לגמרי מן השפלות הנפשית שרכשו במשך מאתיים ועשר שנות גלות ועבדות, וזו כנראה הסיבה המרכזית לחטאייהם במדבר, ובפרט לחטא המרגלים, ולכך שלא נמצאו ראויים להכנס לארץ ישראל. כדי לחיות בארץ ישראל צריכים לעזוב נפש ולאמונה גדולה ביכולת העם לפעול וליצור ולהקים תשתית יציבה שתהא בסיס ל"ממלכת כהנים וגוי קדוש". מן הקושי הגדול של דור יוצאי מצרים להשתחרר משפלות הנפש, קללת הגלות, ניתן גם להקיש וללמוד לדורנו.

בדרך זו אפשר אולי להציע הסבר לטעם מצות אכילת מצה. בשמות, יב, יא, מצוה הקב"ה את בני ישראל לאכול בחפזון את קרבן הפסח; ושם בפס' לט מסופר שגורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה. לעומת זאת, מפרק יד, פסוק ח' משמע שבני ישראל יוצאים ביד רמה. מדוע החפזון, למה אין ישראל יכולים להתעכב קמעה? בהגדה של פסח כתוב: "מצה זו שאנו אוכלים, על שום מה? על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם..." עם ישראל ידע שהוא עומד לצאת ממצרים, מדוע לא הכינו צידה לדרך בעוד מועד?

ואפשר, שהקב"ה לא רצה שיצאו מוכנים לדרך ומצוידים, מאותה סיבה שהנהיג את היציאה ממצרים בחפזון, למרות שכלל לא היה הכרחי, כפי שרואים בפשטות ממהלך המאורעות ומהפסוק שיצאו ביד רמה. עצם היציאה היתה בחפזה, בגירוש, כמו עבדים הבורחים מאדוניהם, כי בנפשם היו עדיין עבדים; למרות שכלפי מצרים ואומות העולם יצאו ביד רמה, כלפי עצמם יצר הקב"ה מצב של מהירות ובהלה, של בריחה כעבדים, כדי שיכירו היטב את מצבם, את שפלות נפשם, ומתוך שיהיו מודעים לבעיה יוכלו להתגבר עליה, להשתחרר מן הגלות ולהיות גאולים.